

737

82
7-48

1899

Խնդրաբար
դասագիրք!

2011

ԵՊՊՈՐ

82-3

7-63

2. ԴԻԿԿԵՆՍ

ԽԵԼԱԳԱՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԸ

(„ՊԻԿԼԻԿԵԱՆ ԿԼՈՒԲԻՑ“)

Թարգմ. Ս. Տ.—Մ.

ԳԻՆՆ Է 7 ԿՈՊ.

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան Մ. Շարաձէ և ընկ. Նիկ. 21
Tun. M. Sharadze u Ke^o Nuk. 21
1899

82
7-488

7

48.

2. ԳԻԿԿԵՆՍ

ԽԵԼԱԳԱՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԸ

1001
629

(„ՊԻԿԼԻԿԵԱՆ ԿԼՈՒԲԻՑ“)

Թարգմ. Ս. Տ.—Մ.

221

ԳԻՆԵ Լ 7 400

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան Մ. Շարաձե և Բնկ. Նիկ. 21
Tun. M. Шарадзе и Ке° Нук. 21
1899

1029 - ան

Дозволено цензурою. 23-го ноября 1898 г.
Тифлисъ.

*Прессе
Гран*

ԽԵԼԱԳԱՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԸ

Խելագար.... այո, ինչ սոսկալի կերպով էր հնչում այդ բառը ականջիս մի ժամանակ..... Խելագար. ինչպէս կը ցնցէր ինձ այդ խօսքը մի քանի տարի առաջ. աննկարագրելի սարսափ կ'ազդէր ինձ, արիւնս եռ կըզար երակներումս, սառը քրտինքը ցօղի պէս կը ծածկէր կաշիս, իսկ ծնկներս վախից կը ծալուէին: Իսկ այժմ նոյն իսկ դուր է գալիս: Այդ խօսքը այժմ մի մեծահնչիւն և պատկառելի տիպոս է թւում ինձ: Յոյց տուէք մի միապետ, որի կնճռոտ ճակատը այն սարսափն ազդի, ինչպիսին ազդում է խելագարի փայլուն աչքերը իւր բոլոր չրջասլատողների վրայ: Արքայական դահլճի թոկն ու կացինը երբէք այնպէս մահառիթ չեն, ինչպէս խելագարի անարկու բազուկը: Այո, ճամարիտ եմ ասում ձեզ, խելագարութիւնը ինքն ըստ ինքեան վեհ բան է: Նստած ես քեզ համար երկաթի վանդակումդ, որպէս վայրենի առիւծ, կըճտացնում ես ատամներդ և անեղ մռնչում խաղաղ ու ձիգ գիշերները՝ ծանր չղթաների ուրախ շառաչիւնի ձայնակցութեամբ. իսկ յետոյ այդ հրաշալի երաժշտութեան ազդեցութիւնից էքստազի մէջ ընկնելով, պառկում ես յարդի վրայ ինքնագոհ կերպով:

Ուռուճ, կեցցէ՛ գժատունը: Այո, սա ամենա-
հիանալի տեղն է:

Ես յիշում եմ այն օրերը, երբ երկիւղ էի կը-
րում խելագարութեան, ինչպէս յաճախ, կէս գիշե-
րային լուռ ժամին այդ սոսկալի մտքի ազդեցու-
թեան տակ յանկարծ վեր էի թռչում տեղիցս սար-
սափելի ցնցումներով և ծնկաչոք աղօթում, երկար
աղօթում, որ ամենազօր էակը ազատի ինձ մեր
ցեղի վրայ ծանրացող անէծքից: Ինչպէ՛ս յաճախ
ուրախ խաղերի և զուարճութիւնների ժամանակ
յանկարծ պատում էր ինձ բնազդային մռայլ թա-
խիծ և ես հեռանում, քաշվում էի դէպի առան-
ձնութեան և ինձ ու ինձ անցկացնում թախծալի
ժամերը, ուշադրութեամբ հետեւելով, թէ ինչպէս
տենդը հետզհետէ կլանում է իմ թոյլ և աստիճա-
նաբար հիւծուող ուղեղը: Ես գիտէի, որ կատաղու-
թեան և խելագարութեան սաղմը արեանս մէջ
էր, որ նա խոր թաղնուած էր իմ նեարգերիս, իմ
ոսկորներիս ուղեղի մէջ. որ մեր տոհմի մէկ սե-
րունդը անց է կացրել իւր դարը առանց վարա-
կուելու այս ժառանգական ժանտախտով և այժմ
ինձանում պիտի վերածնուի այդ ցաւը և ինձանով
պիտի սկսուի կատաղած մարդկանց մի նոր շարք:
Այդպէս է եղել առաջ և հետեւաբար ես գիտէի որ
այդ—այդպէս էլ կլինէր յետագայում: Նրբեմն առան-
ձնանալով ազմկալից դահլիճի մի անկիւնը, ես նկա-
տում էի, թէ ինչպէս յանկարծ լուռ էին հիւրերի

ուրախ խմբերը, աչքով էին անում դէպի ինձ, քըշ-
փշում էին իրար մէջ, և ես հասկանում էի, որ ես
էի նրանց խօսակցութեան առարկան, որ նրանք
խօսում էին այն մարդու մասին՝ որը իւր բոլոր
մտաւոր ու բարոյական ոյժերը կորցնելուն մօտ է:
Առաջ առաջ արդէն խորթանալով մարդկանց հա-
սարակութիւնից, ես սկսում էի հետզհետէ մոռնալ
լինել և մտածողութեան մէջ ընկղմուել:

«Այսպէս անցան տարիներ, չափ երկար տարի-
ներ, Այստեղ էլ երբեմն չափազանց երկար են լի-
նում գիշերները, *) բայց դժբա ոչինչ են, համե-
մատած իմ այն ժամանակուայ անհանդիստ գիշեր-
ների և պատանեկութեանս սարսափելի ցնորքների
հետ: Այժմ էլ սարսուռ եմ զգում, երբ յիշում եմ
այն տարիները, և սիրտս ուզում է ձաքել երկիւղից
երբ երևակայում եմ, այն հրէշների մռայլ պատկեր-
ները, որոնք զուրս էին ցցում իրանց այլանդակ
դէմքերը իմ առանձնացած ննջարանի բոլոր ան-
կիւններից: Առանալով գլխավերև և դայրացնելով
ինձ իրանց երկար լեզուներով, նրանք խժովում
էին ալանջիւս շուրջը և վայրենի ու խուլ ծիծաղով

*) Այս պատմութիւնը, որպէս գծանոցի խելագարի
մի ինքնագիր յիշատակարան, պահուած է եղել այդ գժա-
նոցի մի բժշկի մօտ, որից անցնում է մի պստօրի ձեռք,
իսկ սա յանձնում է Պիկվիկին: (Պիկվիկեան կուբի յի-
շատակարանը Գլ. ԺԱ):

չնշում էին ականջիս, թէ այն հին տան յատակը, որտեղ վախճանուեցաւ հօրս հայրը, շաղախուած է նորա սեփական արեւնով, որ նա ինքը հոսեցրեց իր երակներէից կատաղի խելագարութեան բուռէն: Զուր էի մատերս խցկում ականջներս և գլուխս թագցնում բարձերիս մէջ, որ չլսեմ. հրէշներն այնպէս վայրագ և կատաղի կերպով էին ճշում, որ չըլսել անկարելի էր. նորանք բղաւում էին, որ պապիս նախորդ սերնդի մէջ խելագարութիւնը ծածուկ գրութեամբ է մնացել, սակայն պապիս պապը ամբողջ տասնեակ տարիներ ապրել է շղթաներով պատին կապած և ոտն ու ձեռքը նոյնպէս շղթայած, որովհետեւ նրա մէջ մի անգուսպ ձգտում է եղել իրան պատառոտելու: Հրէշները ճիշտ էին ասում—եպ ինքս գիտէի այդ. շատ լաւ գիտէի: Նս ինքս փնտռել և գտել էի մեր տոհմական թղթերում բոլոր մանրամասութիւնները, չնայելով որ ամեն կերպ աշխատում էին թագցնել ինձանից: Հն, հն, հն, ես շատ խորամանկ եմ. ինչ անենք, որ խելագար եմ:

Վերջապէս ցաւը բռնեց ինձ իւր բոլոր ուժով և ես դարմանում էի, որ մի ժամանակ ինձ այնքան սոսկալի էր թւում խելագարութիւնը միտքը: Այժմ ես կարողանում էի մարդկանց մէջ դուրս գալ, լինել խելացի մարդկանց շրջանում, ասել, խօսել, սրախօսել. առաջարկութիւններ էի անում և ծրագրեր կազմում և իրագործեցի նոյն-խիսկ շատ անմիտ ծը-

րագրեր, որոնք իրանց տարօրինակութեամբ զարմացրին մինչև իսկ շատ հեռատես պարոնների: Սակայն ես գգում էի, որ խելագարութիւնս սկսուած է. ես թուանալու չափ քրքում էի սենեակումս միայնակ, իսկ ծանօթներէիցս և ոչ մէկը չէր էլ կասկածում, թէ գլխիս ուղեղը հիւծվում և խանգարվում էր օր օրի վրայ: Խնչպիսի հրճուանքով շնորհաւորեցի ինքս ինձ, որ կարողացայ այդպէս ճարպիկ կերպով մոլորեցնել, խաբել և յիմարացնել իմ ամենասիրելի բարեկամներին, որոնք ինձ համարում էին սրամիտ և հնարագէտ, գեղեցիկ ծրագրեր կազմող, որը պատրաստ է իրանց հետ ձեռք ձեռքի տուած գործել յօգուտ ընդհանրութեան: Օ՛, եթէ զիտենային նրանք, թէ ինչ մարդու հետ գործ ունին: Պատահում էր երբեմն, բարեկամներիցս մէկը ճաշում էր ինձ հետ՝ դէմ առ դէմ նստած, և խընդում էր, իմ «թանգագին» կենացս խմելով: Ինչպէս կը գունատուէր նա, և ինչպիսի արագութեամբ դուրս կը թռչէր տանից, եթէ մի բույս մտքովն անցնէր, որ հետը նստած իւր ամենասիրելի բարեկամը՝ սուր դանակը ձեռին—ոչ այլ ոք է, եթէ ոչ, մի խելագար, որը ամեն մի բույս կարող է նրա կուրծքը խրել դանակը՝ շնորհիւ ժառանգական հիւանդութեան:

Նս ահագին հարստութիւն էի ժառանգել, դանձիս առատութեանը չափ չկար և ես լողում էի ամեն տեսակ զուարճութիւնների ովկիանոսում, և

այդ գուարճութիւնների գինը հազարապատիկ աւելի էր բարձրանում աչքումս, քանի միտք էի անում, թէ ինչպէս ճարպիկ կերպով կարողացայ քողարկել իմ աւանդական սոսկալի գաղտնիքը—ցաւս: Եւ օրէնքը, մինչև անգամ այդ հազար աչքանի օրէնքը մոլորուեց և խելագարիս յանձնեց ահագին դրամագլխի և կալուածքների ժառանգական իրաւունքը, մերժելով տասնեակ խելացի թեկնածուներին: Ո՛ւր էր մնացել աւողջամիտ մարդկանց գովուած նրբամտութիւնը. ինչո՞ւ դատաւորներն ու փաստաբանները, չնայած միւս ժառանգների յայտնած կասկածներին, այնուամենայնիւ ինձ վրայ հաստատեցին ժառանգութեան իրաւունքները: Բանը հէնց նրանումն է, որ խելագարը ամենքին էլ խաբեց իւր խորամանկութեամբ:

Ինձ մօտ ոսկի կար—ինձ պատուում էին ամենքը. ամենքը իմ շուրջս էին պտոյտ պտոյտ անում: Ես անխնայ վատնում էի փողերս անմիտ կերպով, և ամենքը գովաբանում էին առատաձեռնութիւնս: Օ՛, ինչպէս ստորանում էին առաջիւս և քծնում ինձ այն երեք հպարտ եղբայրները. նոյն-իսկ հայրները, այն ալևոր ծերունին.... Ինչ յարգանք ու պատիւ էր ցոյց առլիս ինձ, ինչպէս էր խունկ ծխում իմ առջև: Ծերունին դուստր ունէր, իսկ եղբայրները քոյր—ահա բոլոր գաղտնիքը, Հինգն էլ խիստ աղքատ, շատ անգամ նոյն-իսկ շանը տալու մի չոր հացի կտոր չէին ունենում: Իսկ ես հարուստ էի. և երբ

եղիտասարդ օրիորդին ամուսնացրին ինձ հետ, յաղթանակի ժպիտը փայլեց աղքատ արիւնակիցների ուրախ դէմքերի վրայ հէնց հարսանիքի օրուանից սկսած: Նրանք պարզամտութեամբ երևակայում էին, թէ իրանց բոլոր սարքած ծրագիրները բաղձալի յաջողութեամբ պսակուեցան:

Սակայն հասաւ և իմ ժպտալուս հերթը: Բայց ի՞նչ ժպտալ. ոչ. ես ծիծաղում, քրքջում էի. փետում էի մագերս և ցատկում ամուսնական առագաստի առջև՝ հարբած իմ փայլուն յաղթանակով: Նրանց մտքովն էլ չէր անցնում, ի հարկէ, թէ ինչ սոսկալի զոհաբերութիւն են արել: Սակայն նրանց ի՞նչ փոյթ. ինչու կը մտածէին: Նրանց ի՞նչ պէտք էր, թէ իրանց քոյրը իւր բախտը կապել է խելացնոր մարդու հետ: Ի՞նչ նշանակութիւն ունէր նրանց համար քրոջ բախտը նրա ամուսնու ոսկիների մօտ: Ի՞նչ նշանակութիւն կարող էր ունենալ օգը նետած մի թեթև փետուր, համեմատած այն ոսկի չղթաների հետ, որը զարգարում է իմ մարմինը:

Բայց չնայած իմ բոլոր խորամանկութեան, այնու ամենայնիւ ես մէկ բանում չարաչար սխալուեցի: Մենք խելագարներս բաւական նրբամիտ ենք, սակայն երբեմն շատ կոշտ յափշտակվում: Իմ գլուխըս չձմել էր և ես ուժգին թափով ընկայ սարքած ցանցի մէջ: Նթէ ես խելագար չը լինէի, անշուշտ իւր ժամանակին կը հասկանայի, որ եղիտասարդ օրիորդը, եթէ իրա իրաւունքի լինէր, աւելի շուտ կը համաձայ-

նէր կապարի դագաղում կնքուիլ, քան ոտք դնել իմ մարմարեայ ապարանքները հարուստ հարսի տիտղոսով: Շատ ուշ իմացայ ես, որ նորա սիրտը արդէն վաղուց գրաւուած է սևաչեայ պատանու հրապուրիչ տեսքով,—միանգամ նա արտասանեց նորա անունը քնի մէջ. անշուշտ նրան ալեկոծում էին վաղուց փայփայած ու խորտակուած ցնորքները: Նա հասկացայ, որ նրան դիտմամբ զոհել են, որպէս զի հայրն ու եղբայրները մի կտոր հացի տէր դառնան:

«Այժմ ես չեմ կարողանում մտաբերել դէմքեր, գծապրուծիւններ, բայց զիտեմ, որ երկտասարդ օրիորդը գեղեցկուհու համբաւ ունէր և կատարելապէս արժանի էր այդպիսի համբաւի. նա սքանչելի էր, այդ ես գիտեմ: Պարզ, լուսնեակ գիշերները երբ շուրջս ամեն ինչ լուռ ու հանգիստ է և ես զարթնում եմ քնից, տեսնում եմ այս սեռեակիս մի անկիւնում կանգնած մի նիհարած պատկեր՝ թեթև ու թափանցիկ, երկար, թուխ մազերով, որ շարժվում են նրա ուսերի վրայ երկնային գեփիւռի փչելով. նրա փայլուն ու վառ աչքերը այնքա յառած ինձ են նայում անթարթ կերպով, առանց մի վայրկեան անգամ ուրիշ կողմ թեքուելու: Ո՛հ, արիւնս սառչում է երակներս մէջ, երբ գրում եմ այս տողերը: Սա...այժմ էլ նա այստեղ է. ահա նա. ներանն է այդ ուրուականը նորա դէմքն է և հասակը: Սրա դէմքը գունատ է, աչքերը ինչ որ տարօրինակ

փայլ ունին, բայց ես ճանաչում եմ, և յիշում եմ, որ բոլոր այդ դժերը նրանն էին: Այս ուրուականը երբէք չէ շարժվում տեղից, չէ կնճռում ճակատը, յօնքերը վրայ չէ բերում և ծամածուծիւններ անում, ինչպէս միւս ուրուականները, որոնցով լիքն է խղուկս: Բայց և այնպէս սա ինձ աւելի է սուրսափեցնում, քան այն բոլոր ոգիները, քան նոյնիսկ այն դեերը, որոնք մի քանի տարի առաջ ինձ խելագարեցրին: Սա ախր ուղղակի գերեզմանից է դուրս գալիս և մահուան թարմ շունչը փչում է դէմքից:

«Համարեա ամբողջ մէկ տարի շարունակ ես նկատում էի, թէ ինչպէս օրէ ցօր դալկանում է նրա դէմքը, ինչպէս արասուքը թաքուն կերպով հոսում է նրա հիանալի, բայց տխրութիւնից մաշուած այտերով. սակայն պատճառը մնում էր ինձ համար գաղտնիք: Վերջապէս ես իմացայ ամեն բան. նա երբէք ինձ չէր սիրում—և ես ի հարկէ չէի էլ մտածում, թէ նա կարող է սիրել ինձ—բայց չէի սպասիլ, որ նա կ'արհամարի իմ հարստութիւնը և կատի այն չքեղութիւնն ու փարթամութիւնը, որով չընապատուած էր, որի մէջ ապրում էր. այդ ես երբէք չէի սպասում: Նա սիրում էր ուրիշին—այդ էլ երբէք չէր անցկացել մաքովս: Տարօրինակ դգացմունքներ սկսեցին յուզել սիրտս և մէկը միւսից մոռլլ մտքեր սկսեցին փոթորկի նման կուտակուել գլխումս: Նա հեռու էի նրան ատելուց, թէ-

պէտ սիրտս լիքն էր բուռն ատելութեամբ դէպի նրա սիրոյ առարկան: Նա ցաւում էի այն անագորոյն վիճակի վրայ, որին մատնուած էր այդ դժբախտը՝ շնորհիւ անսիրտ ծնողի սառը հոսականութեան: Նա գիտէի, որ նրա ժամերը հաշուած են անողորմ ճակատագրից, բայց ինձ տանջում էր այն միտքը, թէ նախ քան մահը, նա կարող է աշխարհ բերել մի անբախտ արարած, որը ինձ պէս դարձեալ դատապարտուած կը լինի կրելու ժառանգական խելագարութեան տանջանքները.... և ես վճռեցի...

սպանել նրան:

«Մի քանի շաբաթ ես մտածում էի, թէ ինչ տեսակ մահը աւելի լաւ կը լինի: Առաջ մտքովս անցաւ թոյնը: Յետոյ մտածեցի ջրահեղձ անել. վերջապէս ընտրեցի կրակը: Մեր հահագին տունը բոցերում կ'որածէ իսկ խելագարի կինը ածուխ ու մոխիր դարձած—ինչ զմայելի տեսարան: Նրկար ժամանակ փայփայում էի ես այդ միտքը և թուլանալու չափ քրքում էի, երևակայելով, թէ ինչպէս խելացի մարդիկ կը սկսեն դատել այդ մասին, ոչինչ չը հասկանալով, և ինչպիսի ճարպիկութեամբ պիտի չը հասկանալով, և ինչպիսի խելագարը: Մի լաւ կախարի նրանց խորամանկ խելագարը: Մի լաւ կատակ էլ հրդեհից յետոյ կը սարքեմ. մեծ պարգև կը խոստանամ ոստիկանութեան, եթէ գտնեն կրակ տուողին: Անշուշտ դրա հետեանքն այն կը լինի, որ մի տուողչամիտ և անմեղ մարդու կախաղան կը հանեն իբրեւ մեղաւորի—և այդ բոլորը խելագարի խորա-

մանկութեան շնորհիւ: Սակայն աւելի խորը մտածելով, ես կրակը անյարմար գտայ իմ նպատակիս: Ածելին գրաւեց իմ բոլոր ուշադրութիւնը: Ահ, ինչպիսի բաւականութիւն էի գտնում ես օր օրի վրայ, սրելով ածելին և պատկերացնելով այն վերքը, որ պիտի թողնէր նա իմ զոհի պարանոցի վրայ, և այն տաք արեան հոսանքը, որ պիտի հոսէր այդ վերքից: Վերջապէս երեացին և հին հրէշները, որոնք առաջ էլ ղեկավարում էին ինձ իմ այլ և այլ քայլերում, և խառնիճաղանձ ձայներով սկսեցին շնջալ տկանջիս, թէ հասել է գործելու ժամը և ձեռքս դրին բաց ածելին: Նա պի՛նգ սեղմեցի ձեռքումս ածելին, արագութեամբ վեր ցատկեցի տեղիցս և կռացայ դէպի քնած կինս: Նա դէմքը ծածկել էր ձեռքով եւ զգուշութեամբ հեռացրի ձեռքը, որը ընկաւ կրծքի վրայ: Ինչպէս երևում էր, նա լաց էր եղել քիչ առաջ, որովհետեւ այտերի վրայ դեռ մնացել էին արտասուքի կաթիլներ: Նրա դժոյն դէմքը հեզ ու հանդարտ էր, և այն լուպէին, երբ ես նայում էի, փայլում էր մի քնքոյշ ժպտումով: Նա զգուշութեամբ ձեռս դրի ուսի վրան. նա ցնցուեցաւ, բայց էլի խոր քնի մէջ ընկղմեցաւ: Նա աւելի ցած կռացայ.... նա ճչաց և զարթնեց:

«Ձեռքիս մի շարժում—և հնչիւնները ընդ միշտ կը լուէին նրա կրծքում: Բայց ես վախեցայ և մի քայլ յետ քաշուեցի: Նորա աչքերը ուշի ուշով նայում էին ինձ և—չգիտեմ ինչու այդ պատահեց—բայց

միայն նրա հայեացքը չփոթեցրեց ինձ: Նա վեր կացաւ՝ շարունակ հայեացքը ուշի ուշով ինձ ուղղած: Ես ամբողջ մարմնով դողում էի. ածելին ձեռքս էր, բայց ես չը կարողացայ շարժուել տեղիցս: Նա սկսեց դանդաղ կերպով յետ քաշուել դէպի դուռը՝ չը թեքելով ինձնից աչքերը և նոյն հանգարտ և ուշադիր հայեացքը ձգելով վրաս: Մօտենալով դռներին՝ նա շուռ եկաւ: Հիացումն անցաւ. ես առաջ ցատկեցի և բռնեցի նրա ձեռքից: Նա ճշաց մի երկու անգամ և ընկաւ յատակի վրայ:

Այժմ ես կարող էի սպանել նրան առանց մի ընդդիմադրութեան, բայց նրա բլաւոցից արդէն տանը իրարանցում էր լնկել. ես ոտնաձայն լսեցի սանդուղքի աստիճանների վրայ. ածելին տեղը դրէի, բաց արի դուռը և բարձր ձայնով օգնութիւն կանչեցի ուշաթափուած տիկնոջ համար:

«Մարդիկ եկան, բարձացրին նրան և դրեցին մահճակալի վրայ: Ամբողջ երկու-երեք ժամ նա պառկած էր անզգայ, և երբ ուշքի եկաւ ու խօսել ըսկաւ, արդէն ցնորուած էր, և սարսափելի կատաղի զառանցանքի մէջ ընկաւ:

«Թիչկներ կանչեցինք. ամենանշանաւոր ու թանգագին բժիշկներին. նրանք սլանում էին դէպի իմ տունը չքեղ կառքերով, հիւանալի ձիերով. ճոխազգեստ սպասաւորները կանգնում էին նրանց կառքերի յետին: Մի քանի շաբաթ շարունակ նրանք չէին հեռանում կնոջ անկողնի մօտից. սակայն նա

չէր լաւանում, այլ աւելի ու աւելի վատանում էր: Վերջապէս բժշկական մեծ խորհուրդ կազմեցին. խորհրդակցում էին միւս սենեակում, հանգիստւոր կերպով, խօսելով բժշկական արուեստի խորհրդաւոր լեզուով: Խորհրդակցելուց յետոյ Անգլիայի այդ ամենանշանաւոր էսկուլապներից մէկը ներկայացաւ ինձ խորհրդաւոր դէմքով, քաշեց ինձ մի կողմ և դիտնական մի յառաջաբանից ու մխիթարական մի քանի պերճ խօսքերից յետոյ յայտնեց ինձ՝ խելագարիս, որ իմ ամուսինը խելագարուել է: Նա ինձ հետ միասին կանգնած էր բաց պատուհանի առաջ, ձեռքը ուսիս դրած: Բաւական էր մի փոքրիկ ոյժ գործ դնել, որ ամենախելօք էսկուլապը գլխովայր ներքի մայթը թռչէր: Դա մի շատ հիւանալի բան կը լինէր և մեծ հաճոյք կը պատճառէր ինձ. բայց այն ժամանակ կը բացուէր իմ գաղտնիքը, այն ինչ ես աշխատում էի խորը թագցնել այն. և դրա շնորհիւ էսկուլապը ողջ մնաց: Մի քանի օրից յետոյ ինձ յայտնեցին, թէ հիւանդին պէտք է փակել մի սենեակում մի փորձուած և հմուտ հիւանդապահի հսկողութեան տակ. — խելագարը պէտք է հոգար իր կնոջ բանտարկութեան մասին: Ես հեռացայ քաղաքից դուրս, բաց դաշտը, որտեղ ոչ ոք չէր կարող ինձ լսել, և բարձրաձայն քրքջում էի, ու իմ վայրենի աղաղակը երկար հնչում էր լայն հովտում:

«Նա երկրորդ օրը մեռաւ: Զառամեալ ծերունին ուղեկցեց իւր սիրեցեալ դստեր դիակին մինչև

գերեզմանատունն և քնքշասիրտ եղբայրները ցօղեցին իրանց քրոջ մարմինը դառն արցունքներով: այն քրոջ, որի տանջանքներն ու վշտերը ամենևին չը շարժեցին նրանց քար սրտերը նրա կենդանութեան ժամանակ: Այդ բոլորը իմ մէջ առաջացրին մի ուրախ տրամագրութիւն և թաղումից տուն վերադառնալով, ես այնպէս էի ծիծաղում հոգուս խորքից՝ երեսոս թաշկինակով ծածկած, որ աչքերս արտասուակալեցին:

Թէպէտ ես հասայ նստատակիս, կնոջս սպանեցի, բայց սիրտս հանգիստ չէր, հոգիս ալեկոծվում էր, զգացմունքներս բուռն յուզման մէջ էին և ես նախագգում էի, որ վաղ թէ ուշ իմ գաղտնիքը պիտի բացուի ամբողջ աշխարհի առաջ և ամենքը ինձ պիտի նորա դահիճը համարեն: Ես չէի կարողանում շարունակ թագցնել իմ վայրենի հրճուանքը և բուռն ցնծութիւնը, որ յուզում էր սիրտս: Անենակումս մենակ եղած ժամանակ ես թուչկոտում էի, վազվզում էի, ծափ էի տալիս, թաւարկում էի, պարում էի, և իմ վայրենի ցնծութեան ազդեցակը երբեմն ամբողջ տունն էր տարածվում: Նրբ ես դուրս էի գալիս բազից և տեսնում էի փողոցներում աղմկալից ամբոխը, երբ նստած էի լինում թատրոնում, լսում էի երաժշտութեան ձայնը և նայում էի պարող դերասաններին, վայրագ ուրախութիւնը այնպէս էր խռովում կուրծքս, որ ես տանջվում էի փափագով—ցատկել բեմը և կտոր կտոր պատա-

ռոտել այդ մարդկանց ու բռնալ հրճուանքից:

Սակայն, փոխանակ դրան, ես ամուր սխմում էի ասամներս, զսպելով այդ ցանկութիւնս, ստիպում էի ինձ հանգարտ ու դանդաղ քայլել և արձակ չը թողնել սուր եղունգներս: պինդ հուպ էի տալիս ձեռքըս և եղունգներովս ափսսմումս: Ամեն ինչ լաւ էր գնում և ոչ ոք դեռ չէր կասկածում, թէ ես խելագարուել եմ:

Յիշում եմ, թէ ինչպիսի հանգամանքներում ես մատնեցի գաղտնիքս. և դա վերջին բանն է, որ ես կարողացել եմ յիշողութեանս մէջ պահել. այժմ ես իրականութիւնը չփոթում եմ երևակայական ցնորքների հետ: Յիշում եմ վերջապէս՝ ինչպէս ինձ սառը ջրի մէջ դրին, Հա, հա, հա, դեռ կարծես այժմ էլ աչքիս առաջ են նրանց երկչոտ հայեացքները, այժմ էլ զգում եմ դեռ, թէ ինչպէս քաջաբար էի շարժում իմ պինդ սխմած բռունցքներով. ինչպէս խորացրի նրանց դժգոյն այտերը այդ կոշտ բռունցքիս ուժգին հարուածով և ինչպէս յետոյ կայծակի արագութեամբ առաջ նետուեցայ ու վազեցի, թողնելով նրանց խլացնել դատարկ տարածութիւնը անօգուտ հարայ հրոցով: Այժմ էլ երբ միտքս է ընկնում այդ վերջին սխրագործութիւնս խելացի մարդկանց շրջանում, հսկայական ոյժ է գալիս վրաս: Ա՛յ,....այ, ինչպէս ճկում, ծալում է այս երկաթի վանդակը իմ ուժեղ ձեռքերումս: Դժուար չէ ինձ համար մէկ ճիպոտի պէս կտոր կտոր անել դրան:

1001 869

դուրս թռչել սենեակիցս. բայց ինչի՞ համար այդ անել, երբ վերջնական նպատակի չեմ կարող հասնել: Այստեղից դուրս գամ, պիտի ընկնեմ երկար միջանցքը, յետոյ անվերջ մանր միջանցքներ՝ բազմաթիւ դռներով ու կողպէքներով. դժուար է այդքան խոչնդոտների միջով ճանապարհ բանալ: Եթէ նոյն խակ յաջողուի էլ, բազում էլի պիտի դէմ առնեմ երկաթի դարպասներին, որոնք միշտ փակ են և ահազին երկաթի նիզով պնդացրած: Այստեղ ամենքին յայտնի է, թէ ինչպիսի ճարպիկ խելագար էի ես. և պարծանք են համարում ինձ պէս խելագարին իրենց դժանոցում ունենալ:

Բայց ինչի՞ մասին եմ խօսում ես, ես մի ուրիշ բանի մասին էի ուզում պատմել: Հա, այն, թէ ինչպէս մատնեցի ես գաղտնիքս: Նա ինչ որ մի ներկայացման էի գնացել և ուշ երեկոյեան, երբ վերադարձայ տուն, ինձ ասացին, թէ հիւրասենեակումն ինձ սպասում է երեք եղբայրներից մէկը, որ ցանկանում է ինձ հետ խօսել մի նշանաւոր գործի մասին—եւ այդ լաւ յիշում եմ: Այդ մարդու դէմ, պէտք է ասած, եւ զգում էի մի կատաղի ատելութիւն, որպիսին կարող է մի խելագար զգալ: Վաղուց ի վեր ես պատրաստ էի իմ սուր եղունգները նրա լիտի դունչը խրել, սակայն զսպում էի ինձ: Այժմ ինձ յայտնում էին, որ նա նստած է և ինձ է սպասում: Նա արագութեամբ վերև վազեցի: Բարեկեց լետոյ նա ինձ յայտնեց, որ առանձին է ուզում խօ-

սել հետս. եւ նշան արի, ծառաներս հեռացան: Ուշ էր, և մենք—առաջին անգամ մեր կեանքում—մնացինք երկուսս մենակ, դէմ առ դէմ:

Սկզբում ես աշխատում էի հայեացքս նրա վրայ չձգել, որովհետեւ գիտէի, որ իմ աչքերումս կատաղութեան կրակ է փայլում: Մի քանի րոպէ նստեցինք լուռ: Վերջապէս նա առաջինը խօսք բաց արեց: Նրա ասելով՝ այն ցոփ կեանքը, որ ես վարում էի և այն մի քանի տարօրինակ մտքերը, որոնք դուրս էին թռել իմ բերնից նրա քրոջ մահից անմիջապէս յետոյ, ուղղակի վիրաւորական են հանգուցեալի յիշատակի համար: Ի հաշիւ առնելով այժմ շատ հանգամանքներ, որոնց վրայ նա առաջ ուշադրութիւն չէր դարձրել, գալիս է այն եզրակացութեան, որ ես վատ էի վարում նրա քրոջ հետ: Նա ցանկանում էր ստոյգ իմանալ, թէ արդեօք արդարացի է նրա կասկածը, որ ես չար դիտաւորութեամբ կշտամբում եմ անբախտ հանգուցեալին և ստուեր գցում նրա յիշատակի վրայ ու ակնյայտնի արհամարհանք ցոյց տալիս դէպի որբացած ընտանիքը: Իբրև թէ նորա կոչումը և նշանագետի պատիւը դրդում էր իրան՝ բացատրութիւն պահանջելու ինձանից:

«Այդ մարդը գնդերից մէկում սպայ էր: Պաշտօնը և աստիճանը ձեռք էր բերել իմ փողերով և քրոջ տանջանքների գնով: Ամենից առաջ նրա զրկում էր յղացել մի սրամիտ ծրագիր—ինձ ցանցմ

գցել և տիրանալ իմ հարստութեան: Նրանց տան անդամներին ամենին շատ դա էր կպել քրոջ օձիքին և ստիպում, որ դայ ինձ կնութեան, թէպէտ դիտէր, որ նորա սիրտն արդէն պատկանում է այն երիտասարդին, որը նորան սիրում էր բուռն սիրով: — Կոչումը և նշանադրեստը դրդում էին նրան բացատրութիւն պահանջելու... հա, հա, հա... մինչդեռ այդ նշանադրեստը մի անարգ ծածկոց էր նրա լրբութեան: Նա չը կարողացայ ինձ պահել. ակամայից հայեացքս ձգեցի նրա վրայ, բայց դեռ ոչինչ չը խօսեցի:

«Այդ հայեացքիցս նա այլալուեց: Նրկչոտ մարդ էր նա, սակայն երեսի դոյնը թուաւ և նա յետքաշեց իւր աթոռը, Իսկ ես աւելի ևս դէպի առաջ քաշեցի աթոռս և ծիծաղեցի—ես շատ ուրախ էի—նա զողաց ամբողջ մարմնով, կատաղութիւնը աւելի սկսեց եռալ արեանս մէջ: Նա սարսում էր:

«Իսկ դուք շատ էիք սիրում ձեր քրոջը, երբ նա կենդանի էր, հարցրի ես. չափ:

Նա անհանգիստ կերպով չորս կողմը նայեց և ձեռքը մեկնեց, աթոռի մէջքը բռնեց: Սակայն ոչինչ չ'ստաց:

—Դուք ստոր դարչնի մի արարած էք—և ուրիշ ոչինչ, շարունակեցի ես ուրախ կերպով, դա ինձ վաղուց յայտնի է: Նա պարզեցի ձեռքերը իմ առջև. ինչ որ ասում էր իմ համար, որ ձեր քրոջ սիրտը արդէն ուրիշին էր պատկանում, մինչ

դեռ դուք ստիպում էիք նրան և հարկադրեցիք ատելութեամբ ամուսնանալ ինձ հետ: Նա գիտեմ ամենը և կրկնում եմ, պարոն,—դուք ստոր էք:

«Նա յանկարծ վեր թուաւ տեղից, որպէս մի խոցուած վարադ, գլխիցը վեր բարձրացրեց աթոռը և գոռաց վրաս, որ մի կողմ քաշուեմ:

«Արիւնս գլուխս խփեց. զգում էի, որ անզուսպ չարութիւնը և վայրագութիւնը եռում է մէջս: Հին հրէշները հանդէս եկան աչքիս առաջ և սկսեցին ողկորել ինձ նրան պատառ պատառ անելու կատաղի ցանկութեամբ: Իմ ձայնը մի վայրենի գոռոցի էր նմանում:—Նզովք և անէծք, թըշուառական, պոռացի ես մի անհելի ձայնով և նոյնպէս վեր ցատկեցի տեղիցս ու առաջ բնկայ: Այո, գիտցիք, անիծուած, ես եմ նրան սպանողը: Նա խելագար եմ. դժոխք ու տաբտարոս իջեր, նզովուած. ինձ արիւն է հարկաւոր, արիւն... Նա ես հսկայաւայել մի հարուածով յետ չպրտելով երեսիս նետած աթոռը, վրայ պրծայ, բռնեցի նրան կրծքին և երկուսս էլ թաւալուեցինք գետին:

Հանաք բան չէր այդպիսի կռիւր: Նա՛, բարձր և յաղթանդամ մի տղամարդ—կռվում էր իւր կեանքի համար: Իսկ ես դիտէի, որ աշխարհքումս ոչ մի բան չի հասնիլ իմ ոյժիս և բացի այդ, արդարութիւնը իմ կողմն էր... Այո իմ կողմն էր, թէկուզ ես խելագար էլ լինէի: Շուտով նա յողկեց այդ անհաւասար կռուում: Նա չոքեցի նրա կրծքին և երկու

ձեռքով պինդ հուպ տուի ջղոտ կոկորդը: Դէմքը շառագունեց, աչքերը գլուխը թռան, լեզուն դուրս ցցեց, կարծես թէ ինձ գրգռել էր ուզում: Նա աւելի ու աւելի պինդ սեղմեցի կոկորդը:

«Յանկարծ դուռը բացուեց, ներս խուժեց մարդկանց ահագին խումբ աղմուկով ու իրարանցումով, որոնք և միասին յարձակուեցին խելագար հսկայի վրայ:

«Գաղտնիքս բացուած էր և ինձ մնում էր այժմ կռուել իմ աղատութեանս համար: Արագութեամբ վեր ցատկեցի և նետուեցայ ուղղակի իմ թշնամիներին՝ կենդրոնը ու մի ակնթարթում ճանապարհ բաց արի ինձ համար: Կարծես թէ իմ զօրեղ բազուկը կացնով զինուած լինէր: Բռնելով ու վայր ձգելով ամենքին, ով փորձում էր ճանապարհս կտրել, ես հասայ դռներին, մի ոստիւնով ցատկեցի ճաղերի վրայով և միւս վայրկեանին արդէն փողոցումն էի:

«Նա սկսեցի բոլոր ուժովս ուղիղ դէպի առաջ վազել և ոչ ոք չէր համարձակվում առաջս կտրել: Սկզբում ես աղմուկ և քայլերի ձայներ էի լսում յետեիցս, որոնք և ստիպում էին ինձ աւելի ու աւելի արագացնել քայլերս: Բայց աղմուկը հետզհետէ թուլանում էր և վերջապէս բոլորովին լռեց: Իսկ ես դեռ թափով առաջ էի վազում, ցատկելով ճահիճների, առուների, փոսերի, պատերի ու ցանցերի վրայով, և վայրենի աղաղակներ բարձրացնելով, որ միաձայն

կրկնում էին իմ շուրջս խմբուած ոգիներն ու հրէշները: Այդ աղաղակներս երկնային ոգիների բերանում աւելի ուժգին էին հնչում և ամբողջ օդը խլացնում: Այդ դեերը և սատանի ճուտերը յափշտակեցին ինձ իրանց օդային բազուկներով և տարան քամու թևերի վրայ: Նոքա բղաւում, ճղաւում, հեծեծում շրջապատում էին. յանկարծ չարտեցին ինձ մի բարձր պատի վրայով, գլուխս չմեց և ես անզգայ գլորուեցի խոնավ գետնի վրայ: Ուշքի գալով, ես ինձ տեսայ այստեղ, այս ուրախ խցում, որտեղ շատ քիչ են թափանցում արևի ճառագայթները. իսկ լուսինը կարծես գաղտագողի է նայում և իր լոյսը աղօտ կերպով սփռում սենեակս, այն էլ, կարծես, նրա համար միայն, որ աւելի սարգ երևցնի ինձ բոլոր այս սոսկալի ու մռայլ տեսիլքները և այս անխօս ուրուականը, որը միշտ արձանացած է իր այդ մութ անկիւնում:

«Համարեա թէ միշտ, գիշեր ցերեկ անքուն՝ անկողնումս պառկած՝ ես լսում եմ մերթ ընդ մերթ օտարօտի ճիչ ու աղաղակ այս ընդարձակ շինութեան գանազան մասերից: Ո՞վ է, ի՞նչ է ուզում անել դրանով — ես չը գիտեմ. բայց միայն կասկած չը կայ, որ ամուսնուս այդ դալկացած ուրուականը մասնակից չէ դորան: Նա միշտ համեստ ու մեղմ է. հէնց որ գիշերուայ խաւարի առաջին ստուերը ընկնում է այս խուցը, նա երկչոտութեամբ մեխւում է իր մութ անկիւնում և այնպէս արձանացած մը-

նում է միննոյն տեղում, ականջ դնելով իմ երկաթի շղթաների ուրախ երժշտութեան և լարուած ուշադրութեամբ ու զմայլմամբ, թէ ինչպէս եմ թռչկոտում ես իմ յարդի անկողնի վրայ:

Ձեռագրի վերջում մի ուրիշ ձեռքով հետեւալ նկատողութիւնն է կցած եղել՝

«Սա մի բաւական հազուագիւտ և ոչ այնքան սովորական դէպք է: Այդ դժբախտի խելագարութիւնը, որը գրեւ է այս տողերը զառանցանքի բռնէին, անշուշտ կարող էր հետեանք լինել այն վատ ուղղութեան, որը տրուել է նրա մտաւոր ընդունակութիւններին մատաղ հասակից: Դա մի տխուր օրինակ է այն բանի, թէ ինչպիսի կորստաբեր հետեւանքներ կարող է ունենալ գեղիս ու շուայտ երիտասարդութիւնը: Զեղիս, ցոյի կեանքը, անզուսպ կրքերըն ու ամեն տեսակ ծայրահեղութիւններ պէտք է անշուշտ աստիճանաբար առաջացնէին ուղեղի հիւծումն ու խանգարում, առողջութեան քայքայում, արեան տենդային եռումն և հետեւաբար բոլոր հոգեական ոյժերի քայքայում: Խելացնորման առաջին նշանը նրա գլխում մեխուած այն տարօրինակ միտքըն էր, որ իբր թէ ժառանգական խելագարութիւնը նրանց տոհմում սերնդից սերունդ է անցնում: Պէտք է կարծել, որ նա պատհամբ ծանօթ էր բրժչկական յայտնի տէօրային, որ ենթադրում է այդ տեսակ դժբաղտութիւն մարդկային բնութեան մէջ: Այդ միտքը նրա հոգեկան գործողութիւններին տու-

եց մուայլ ուղղութիւն և ազդեց նրա տրամադրութեան վրայ. առաջացրեց հիւանդոտ ցնորամոտութիւն, որ վերջը բնականաբար փոխուեց կատաղի խելագարութեան: Շատ հաւանական է, և նոյն իսկ կասկած չը կայ, որ բոլոր նկարագրուած մանրամասնութիւնները, պատահել են իսկապէս, գուցէ միայն քիչ չափազանցացրած նրա հիւանդոտ երեակայութեամբ. պէտք է միայն զարմանալ և չնորհակալ լինել բախտին, որ նա իր այդ դրութեամբ այդքան երկար ժամանակ մնալով աննկատելի իրան մօտիկ ու ծանօթ մարդկանց շրջանում, աւելի սարսափելի չարիքներ չէ առաջացրել: Ինչեւ չէ ընդունակ անելու բուռն և անսանձ կրքերի տէր մարդը, եթէ նորան չէ ղեկավարում խոհուն միտքը:

Վ Ն Ր Ջ

Հայրանալու ազմ քմրաւ և մեղեւորքս իւան ըմ
-տանադմի ոտքմալք քմրաւաւա իւան մեղ
իւանալ քմաւալք իւանաւալք ընչմի զո մեղե
իւան մեղ մեղ մեղաւաւա ուան մեղեւորքս
-տանալքման ծաւալքալքմի զոյոյ զո իւան զ
մեղմի իւան իւանալք մի իւանաւա իւանալք
-տանալք մեղաւալք ազմ ծաւալքաւալքալք իւ
մի իւանալք մի իւանալք մեղալք մի իւան
մալքաւա իւանալքալք իւան զմ ալ զո մեղալք
իւան մեղալք իւանալք մի իւանալք իւանալք
իւանալք իւանալք մեղալք իւանալք մեղալք
-տանալք մի իւանալք իւանալք մեղալք
իւան իւանալք մի իւանալք իւանալք իւան
իւան իւանալք մի իւանալք իւանալք իւան

737

2013

